

ONİKİNCİ YÜZYILA KADARKİ DÖNEMDE ÇİN KOZMOLOJİSİ VE TIP FELSEFESİYLE İLGİLİ BAZI BİLGİLER

Prof. Dr. ESİN KÂHYA

Çin tıbbından söz etmeden önce Çin denince coğrafik olarak nereyi kastettiğimizi belirlemek isterim. Çin zaman zaman Moğolistan ve Türkistan'ı içeren büyük bir devlet ve bazen de Sarı Irmak bölgesinde ufak bir devlet halinde tarih sahnesinde görülmüştür. Burada söz etmek istediğim yer ya da bölge kuzeyde Çin seddi ile çevrili olan ve batıda Kansu Eyaleti'ni sınırları içine alıp, Türkistan'ı dışarıda bırakan, kısaca 18 eyalet bölgesi kastedilmektedir. Bugün bu bölgede birbirinden çok farklı lehçelerde konuşan, fakat yine de aynı dili kullanan, aynı yazıyı yazan, aynı kültüre sahip olan ve son 7 yüzyılda ekseriya aynı siyasî idare altında bulunan bir halk bulunmaktadır. İsa'dan önce 2000'li yıllarda burada birçok kavim vardı; bunlar farklı adlar taşıyorlardı, ancak zamanla bunlar birbirleriyle karışıp, kaynaştılar, bir birlik teşkil ettiler ve Çinli denen halkı meydana getirdiler. Bu birliğe girmeyen bazı kavimler kendi kültürel birliklerini korudular ya da zaman içinde bu büyük grupla birleştiler; onlar içinde asimile oldular. Böylece Çin genişledi ve 18 eyaletten oluşan ve yukarıda sınırlarını çizdiğimiz yerde yaşayan Çin devletini meydana getirdi.

Çin, aynı zamanda, dünyanın başka yerinde insanın mevcut olup olmadığının tartışıldığı bir dönemde insan varlığına rastlanan nadir yerlerden biridir. Bu Sinantropus Pekinensis veya Pekin adamı denen yaratıktır veya ilk insan örneklerinden biridir. Fakat tipi bugünkü insandan bir hayli farklıdır. Java'da bulunan Pitekanthropus ile yakın akraba olup, insan türünün ilk örneklerini teşkil ederler¹.

Yaklaşık M.Ö. 2500'lerden itibaren bilim adına yapılmış bazı faaliyetler ve rastlanan bilgiler ışığında Çin'de yazı M.Ö. 1450 ila 1050 yılları arasında görülmeye başlamıştır; ondan önceki malzeme daha çok arkeolojik olarak

¹ L. Sickman ve Sopher, The Art and Architecture of China, Londra 1956.

nitelendirilebilir. Shang sülalesi zamanına rastlayan bu dönemden itibaren şehir kültürünün de başladığını söylemek mümkündür².

Genel olarak, Çin bilimsel bilgidен çok teknik bilgi üreten ve teknolojiye katkı yapmış bir uygarlık olarak nitelendirilmişse de bu inancın doğru olduğunu söylemek pek doğru olmaz, çünkü biraz sonra da belirteceğim gibi, tıp adına şekillendirilmiş olan teorik görüşlerin yanı sıra, onların matematik ve astronomilerinde de yadsınamayacak kadar gelişmiş bilimsel bilgiye rastlanmaktadır³.

Bu yazıda Çin tıbbının zaman içinde geçirdiği gelişim evreleri ya da geleneksel tıbbî tedavileri ya da Çin'deki belli başlı hastalık tedavi yöntemleri ele alınmayacaktır; ancak onların tıp felsefelerinin temelini teşkil eden görüşlerden bir kesit verilmeye çalışılacaktır.

Çin'de tıbbî bilgi ne kadar geriye götürülebilir ya da Çin tıbbının yaklaşık da olsa başlangıcı hangi tarihlere kadar götürülebilir diye bir soru sorulursa buna herhalde, diğer eski uygarlıklarda olduğu gibi, insanın başlangıcı denilebilir. Çünkü insan henüz yerleşik bir yaşama geçmeden önce dahi, ister istemez bazı sağlık sorunlarıyla karşılaşmış ve bunları çözmek için çaba sarfetmiştir. Bu dönemde derlenen bilgiler daha çok empirik mahiyettedir; bunu izleyen dönemde ise tıp bilgileri daha çok, yine diğer uygarlıklarda olduğu gibi, efsaneler ve hikayeler içinde yer alır. Bunlar daha çok evrenin sırlarını açıklamaya yöneliktir. Bunlardan bazılarına göre, yeryüzündeki ilk yaratık P'an Ku'dur. O kaos halinde olan alemi düzene koymuştur. Bazılarına göre, o yılan vücutlu ve ejderha şeklindedir; gök ve yer arasındadır. Sol gözü Güneş ve sağ gözü Ay, eti toprak, saç ve sakalları yıldız, derisi ağaç kabuğu, kemikleri ve iliği ağaç dalları, vücut teri yağmur ve üzerindeki parazitler de insanlardır.

Çinliler evrenin M.Ö. 500.000 yıllarından itibaren var olduğuna inanırlar. Başlangıçta ilk insanlar mağaralarda yaşarlarmış; gelişi güzel beslenmişler ve bu şekildeki beslenme de onların hastalanmalarına yol açmış. Ayrıca avlanma sırasında meydana gelen kırık ve çıkıklar ve de örneğin boynuz yaraları gibi yaralar tedaviye gereksinim doğurmuştur. Zaman içinde Çinliler daha çok deneyim kazanmışlar ve erken tarihlerden itibaren 'iğne sanatını'

² Bkz. Colin A. Ronan, *The Shorter Science and Civilisation in China*, Cambridge, 1980, c. 1.

³ Charles Singer, E. J. Holmyard ve Williams, A. *History of Technology*, Oxford 1959, c. I.

(akupunktur) uygulamaya başlamışlardır. Bunun yanı sıra, yine daha sonraki yüzyıllarda kullanılan moxa uygulaması ve masaj da Çin'de erken tarihli tedavi yolları olarak ortaya çıkmıştır.

Çin tıbbı dendiğinde M.Ö. yaklaşık 3000'lerle tarihlenen bir bilim dalı akla gelir. Burada onikinci yüzyıla kadar zamanın seyri içinde özgün bir tıp bilgisinin gelişme gösterdiği söylenebilir. Her ne kadar Çin kapalı bir toplum olarak nitelendiriliyorsa da, başta komşusu Hint Uygarlığı ve nisbeten geç tarihlerden itibaren İslam Dünyası ve onikinci yüzyıldan itibaren de Batı ile yakın temasa geçen Çin'in söz konusu temaslar yoluyla belli bir ölçüde bugünkü bilgimizi etkilediği de bir gerçektir.

İşte bu toplumun şekillendirdiği tıp bilgisinin 3 kurucusu olduğu kabul edilir. Bunlardan Fu Hsi diğerlerine göre daha erken tarihlerde yaşamıştır (M.Ö.2953'ler veya 30.yy). O T'ai Hao zamanında yaşamıştır. Devrinin ilk idarecisidir. 12 yıllık gebelik döneminden sonra dünyaya gelmiştir. O resmi sembolleri yerleştirmiş; evlenme kaidelerini getirmiştir. Balık avlamayı, ehli hayvan beslemeyi, yiyecekleri pişirmeyi, müzik aleti yapmayı halkına o öğretmiştir.

Çin tıbbının kurucuları arasında adı geçenlerden biri de Shen Nung'dur. Onun bir başka adı 'ilahi ziraatçı'dır. O, M.Ö. 2838-2698 tarihleri arasında yaşamıştır. 'Üç İmparator Kayıtları' adlı bir esere göre, o An-Tung denen bir prensin oğludur. O ateş unsurunu hükmetmiştir. İnsanlara ziraatı öğreten odur; bitkilerin tedavi edici özelliklerini de öğretmiştir. *P'en Ts'ao* veya *Otlar* diye adlandırılmış bir eseri vardır ya da bu eser ona atfedilir. Bu eser tıp konusunda yazılmış ilk eser ünvanını taşır. Aslında bu eser onun tarafından yazılmış olamaz, çünkü bu terim, yani p'en ts'ao M.S. I. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Eserin içeriğini oluşturan bilgiler ise daha çok M.Ö. I. yüzyıla aittir. *P'en Ts'ao* küçük bir kitaptır. İçinde 365 tane ilaç bulunmaktadır. Bunlardan 240'ı bitkisel ilaçlardır. 125'i ise aşağı ilaçlardır. Toplam olarak verilen 365 sayısı bir yılı temsil eder. Bu ilaçlar 3 gruba ayrılır. Bunlardan üst gruptaki ilaçlar gençleştirme özelliğini sahip olarak kabul edilir; herhangi bir sıkıntı yaratmadan uzun süre kullanılabilir. Vasat ilaçlar tonik etkiye sahip olup, onların etkileri dozlarına bağlıdır. Aşağı seviyede ilaçlar ise önerilirken düşünülmesi gereken ilaçlardır. Bunlar uzun zaman alınmamalıdır. Shen Nung 'tıbbın babası' olarak anılır. Hala onun adına yapılmış tapınaklar vardır.

Huan-Ti (sarı İmparator) meşhur *Çin Klasiği Nei Ching* veya *Dahili Tıp Klasiği* adıyla meşhur eserin yazarıdır. Onun adına afen bazen tıp mesleğine Chi ve Huan sanatı da denir. Aslında bu eserin onun tarafından yazılmadığı, sonraki devirlerde yapılan araştırmalarla ortaya çıktığı belirlenmektedir. O taç giymiş toprak prensibinin etkisinde olduğu için Sarı İmparator diye adlandırılmıştır. Onun emriyle devrinde çeşitli astronomi aletleri yapılmıştır; matematik sanatını o, bulmuştur. Yine onun emriyle bambular yetiştirilip, sesler sistemi oluşturulmuştur. 12 müzik çanı yapılmış ve müzik parçaları çalınmıştır.

Huan-Ti elbiseleri düzenlemiş, insanlara çanak, çömlek yapmayı öğretmiştir; metal kapların nasıl yapılacağını da yine o, öğretmiştir. Huan-Ti gemiler ve tekerlekli araçlar yapılmasını emretmiştir. O bir saray yaptırmıştır; parayı bulmuştur. Memleketin haritasını yaptırmıştır, ve onu belli bölgelere ayırmıştır.

Huan-Ti 9 iğne'yi bulmuştur (akupunktur); otlardan ilaç yapmak için ateş yakmıştır. Onun göksel ejderhalardan yardımcısı vardır. 111 yaşında öldüğü zaman birçok yardımcısı onun işini devam ettirmiştir. Öğrencisi ve yardımcısı olan ve daha sonra tıp mesleğini devam ettiren birçok insan vardı. Bunlar arasında Chi Pai insan hastalıklarını tedavi etmiştir, ve tıp ve tedavi konusunda eserler vermiştir. Yine onun öğrencilerinden King iyi bir hekim olarak ad yapmıştır. Nei Ching'in ilk yedi kısmı onun kaleminden çıkmıştır. Yayılma sanatı ile ilgili eser de ona atfedilir.

Söz konusu edilen tıbbın Çin'deki kurucuları ya da Çin tıbbının kurucuları dediğimiz bu üç hekimin tıbbın kurulmasında ne kadar yeri olduğu tartışılır. Eski Okul mensuplarına göre, kurucu hekim Shen Nung'dur. Halbuki Yeni Okul mensupları tıp için böyle bir başlangıç belirlenemeyeceğini iddia etmişlerdir. Burada zikredilen hekimler bir nevi mitolojik karakterler olup, onlara dayanılarak tıbbın başlangıcı için bir tarih verilemez.

Her ne kadar Yeni Okul mensuplarının iddiaları doğru olarak kabul edilebilirse de, her eski uygarlık tıbbının başlangıcında aynı şekilde mitolojik bir evre vardır. Bunu, Çin'in komşusu olan Hint'te ve daha sonra da Yunan Uygarlığında da gözlemek mümkündür (Asklepion). Dolayısıyla bu evrenin tıbbın oluşumunda belli bir yeri olduğu kabul edilmelidir.

Bunların yanı sıra, sistematikleşme yolunda gelişme kaydeden her bilimsel bilgi gibi, Çin tıbbı da incelemekte olduğu varlığı sorgulamış; onun evren

içindeki yerini, varlık olarak kökenlerini oluşturan ana unsurlarını belirlemeye çalışmıştır. Ancak, Batı'da görülen ve kökeni eski Mezopotamya Uygarlığına kadar götürülebilen 'Doğa Yasası' anlayışının Çin'deki gelişmelerle uygunluk veya benzerlik gösterdiği pek söylenemez. Çinli için önemli olan T'ien olarak adlandırılan cennet ya da gök aslında gayeli bir yönetim gücüdür. O doğayı ve insanı benzer şekilde kontrol eder. Konfiçyüs ve Mencius tarafından T'ien bu şekilde anlamlandırılmıştır. Her ne kadar kesin vurgulanmıyorsa da o evrenin yaratıcısı değildir. Bu terim herhangi bir dini anlamla da yüklenmiş değildir. Basit olarak gök anlamına gelmektedir.

Bu konu ile ilgili bilgileri Tsou Yen'in açıklamalarında buluyoruz. Onun tam olarak doğum ve ölüm tarihleri bilinmemektedir, fakat yaklaşık olarak, M.Ö. 350-270 olduğu kabul edilir. Muhtemelen, varlığın mahiyeti ile ilgili açıklamaları ki bu 5 unsur teorisidir; söz konusu yazardan çok daha önce şekillenmeye başlamıştır, ancak bize onu derli toplu bir şekilde sunan, yani sistematize eden Tsou Yen olmuştur.

O ilkin önemli dağları, nehirleri, vadileri, vahşi hayvanları belirleyip, betimlemekle işe başlamıştır. Daha sonra bu gözlediklerinin ötesinde, bazı genel prensipler görmeye çalışmıştır. Onun sistemi hakkında *Tsou Tzu (Efendi Tsou'nun Kitabı)* ve Tsou Tzu Chung Shih'in, *Varoluş ve Yükseliş Konusundaki Kitabı* adlı iki eserde bilgi bulmak mümkündür.

Herşeyin temelinde olduğu varsayılan 5 element, toprak, hava, su, odun, ateş, metaldir. Bunlardan toprak elementinin uğurlu işareti Huan-Ti devrindeki büyük yer solucanları ve büyük karıncalardır. Bunlar toprak elementinin çıkış halinde olduğunu gösterir. O halde rengimiz sarı olmalıdır. Büyük Yü zamanında Gök yeryüzündeki ağaçları yaratmıştır. Bu odun elementinin yükseliş halinde olduğunu gösterir. O halde rengimiz yeşil olmalıdır. Tuan zamanında metal bir kılıç sudan çıkmıştır. Bu metal devrinin yükselmekte olduğunu gösterir. O halde rengimiz beyaz olmalıdır. Kral Wen zamanında Gök ateşe gösterdi; o halde uğurlu rengimiz kırmızı olmalıdır. Ateşten sonra su gelir; suyun hakim olduğu renk siyahur. İşimiz onun işareti altındadır. Bu devir tekrar eder, yani Dünyada tekrar tekrar etkisini gösterir. Bir başka ifade ile 5 element sürekli olarak, sırayla egemen olurlar ve yeryüzündeki oluşumu sağlarlar, ancak bununla da kalmazlar, hangi element hakim olursa, yukarıda da belirtildiği gibi, o kendi damgasını o döneme vurur.

Beş unsurdan su indirgeyen, çözen, ıslatan, damlayan, akışkanlık veren özellikler taşır; bu özellikleri dolayısıyla tuzluluk verir (çözülmeden dolayı).

- Ateş ısıtma, yanma, yükselme, sıcaklık meydana getirme ve dolayısıyla yanma özelliklerine sahiptir. Dolayısıyla acı lezzet verir.

- Odun kesilme, müsaitlik, alet olma, oyulmaya uygun olup, katı ve işlenebilirlik özelliklerini taşır. Onun lezzeti ekşidir.

- Metalin sıvı iken şekil alma, kalıba girme özelliği vardır; keskinlik, form değiştirme, tekrar eriyebilme özelliklerine sahiptir. Keskin lezzeti vardır.

- Toprak, yaşatabilme besleme özelliklerini taşır; dolayısıyla tatlılık onun lezzetidir.

Bu beş unsur doğadaki herşeyin (canlı ve cansız) temelini teşkil eder. Kimyasal maddelerin ve bitkilerin vb. bunlara dahildir. Bu sistem simyanın sınırlarına kadar açıklamalarını dayandırmıştır. Sistemdeki önemli özelliklerden biri bu unsurlara bağlı olarak geliştirilmiş olan devrilik fikridir.

Bu anlayışa göre, 2 temel prensip vardır:

1. Herşeyi meydana getiren her şeyin temelindeki 5 unsur ve

2. Bunların şekillenmesinde etkin olan Yin Yang Prensibi. Tsou Yen'in metinlerinde yin yang prensibinin adı geçmez; bu prensip sisteme daha sonra eklenmiştir. Yin karakteri etimolojik olarak, dağ, bulut, Yang prensibi ise Güneş ışınları veya Güneş ışınlarında sallanan bayrak anlamına gelmektedir. Bu bütün Göğün sembolüdür. Ayrıca en eski astronomi aletlerinin de adıdır (onların orijinal şekillerinin adıdır).

Yin: Bulut, soğuk, yağmur, dişilik, kadınlık, karanlıkla ilgilidir.

Yang: Güneş, aydınlık, sıcak, bahar ve yaz ayları fikrini taşır.

Dünyada mutlak olarak bu iki güç hakimdir. Yin hakim olduğunda, insanlar hasta, uykulu, melankolik olur. Halbuki yang hakim olduğunda, neşe, zevk, uyanıklık hakimdir. Eğer yin unsurları hakimse, bunlar birbirlerini destekledikleri için, etkileri de daha yoğun olarak belirlenir. Örneğin gece, soğuk ve hastalık artar, çünkü bunların hepsi yin özellik taşır ve birbirlerini desteklerler ve etkileri de tek tek görüldükleri zamankine nisbetle daha artar. Yang özellikleri için de aynısı geçerlidir, yani gündüz, sağlıklı, aydınlık ve sıcak birlikte ise bunlar etkilerini daha yoğun hissettirirler⁴.

⁴ D. Bolde, *Harmony and Conflict in Chinese Philosophy*, (ed. Arthur F. Wright, *Studies in Chinese Thought*, Chicago 1953, 43-44.

Beş unsur prensibi gibi, yin yang prensibi de evrensel özellik taşır; sadece canlılar alemi için değil, cansızlar alemine de bu prensip hakimdir. Örneğin simya da ya da belli bir ölçüde kimyadaki uygulamalarda bunları gözlemek mümkündür. Çünkü yin yang prensibi P'a-Kua planına göre geliştirilmiştir. Bunun gelişimi ile ilgili bir de hikaye anlatılır. Yü sular çekildikten sonra, ilahi bir kaplumbağa görmüştür; onun sırtında yeni sistemin temelini teşkil eden işaretler görür. Çin'de P'a-Kua Planı yaklaşık 2000 yıl felsefe, ilahiyat, teoloji ve tıpta doğal süreçle ilgili açıklamalarda kullanılmıştır. Bazılarına göre, o matematik ve yazı karakterinin de temelinde bulunur. P'a-Kua daire şeklinde olup, üzerinde 8 sembol bulunmaktadır. Bu semboller o şekilde yerleştirilmiştir ki kombinezonlar tekrar etmez. Bu sembollerin özel anlamları vardır. Her devirde bilim adamları bunların anlamını çözmeye gayret etmişlerdir⁵. Bu semboller binlerce defa görülmüş olmasına ve incelenmesine rağmen, sembollerin anlamı yine de açık değildir. Konfiçyüs bu diyagramın 50 yıl kadar incelenmesinin insanı akıllandıracağını iddia etmiştir.

Aynı şekilde, Batı'dan farklı olarak Çin'de her şeyin dışında bir bir kozmik güçten söz edildiğine rastlanmaz. Her şeyin kendi içinde bir düzeni vardır. Konuyla ilgili olarak Konfiçyüs Okulunun (M.Ö.206-M.S.220) ve Taoist Okulun (M.S.III-IV yy.) ve de Budist Okulun (M.S. IV yy) görüşlerini gözden geçirecek olursak, bunu daha iyi anlarız. Hepsinin ortak anlayışına göre, evrende sürekli bir akış vardır. Bu akış bir çizgi boyunca olmayıp, kapalı bir çember boyunca oluşur; dolayısıyla, bütün değişimler başlangıçtaki sürece dönmeye hizmet eder. Bunu Lao Tzu (M.Ö.IV-III) şöyle ifade eder: '*Tao (evrensel yol ya da süreç) geriye dönüşlüdür*'. Bu ifade bir paradoks içeriyor gibi görünmektedir. Aslında o '*Ölmek uzağa gitmek demektir, yani terketmektir; uzaklara gitmek tekrar geri dönmektir*' veya '*eğer azalmışsa artacaktır; eğer artmışsa azalacaktır*', der⁶.

Değişmeler Kitabı'nda yin yang prensibiyle ilgili bilgi verilirken aynı anlayışa dönüldüğünü görmekteyiz. Biz bu eserin III. Nolu ekinde şöyle bir açıklama ile karşılaşırız: '*yin ve yang'ın değişimi Tao diye adlandırdığımız*

⁵ Jules Regnault, Médecine et Pharmacie chez les Chinois et chez les Annamites, Paris 1900, s. 28-30.

⁶ Bu meşhur T'ai-chi T'u, yani *mükemmel sonucun diyagramı* anlamına gelir ki Chou Tun-yi (1007-1073) grafik şeklinde kozmik evreni, mükemmel sonuçtan başlayarak, yin-yang ve 5 element boyunca geçerek, göstermiştir. Bkz. Books of Changes, James Legge'nin çevirisi (Sacred Books of East, 14. cilt), 2. ed. Oxford 1899.

şeydir, ya da yine 'bir kapıyı kapamak k'un diye adlandırılır. K'un (==) prensibi: toprak doğadaki pasif prensip, şikayet, kuruluk, Güney batı anlamına gelir. Kapıyı açmak ch'ien diye adlandırılır. Chien (=) gökteki veya eterdeki yahutta doğada kuzey ve batı noktalarının aktif prensibidir.' Bunlar P'an Ku kültüründeki 64 hexagonal şemadan ikisidir. Burada yin yang diyagramı verilmektedir. Açılmayı izleyen kapanma değişme olarak adlandırılmıştır. Bu safhalardan birinden diğerine doğru sonsuz geçiş vardır.

Değişmenin devriliğine ilk işaret eden Chuang-tzu'dur, ki bu görüş Taoist bir görüş olarak belirlenip, Hu Shih tarafından eski Çin'in evrim teorilerinin anlatılması için kullanılmıştır. Bununla modern batı teorileri arasında bir benzerlik kurulmaya çalışılırsa doğru olmaz. Chuang -tzu açıkça görüşlerini şöyle ifade etmektedir: *'Herşey çeşitli şekiller boyunca hareket eder; bir düzenden diğerine geçer; onların oluş ve yokoluşları adeta bir yü-zük içinde oluyor gibidir. Bu hareket asla durmaz; buna evrenin dengesi denir'*. Sudaki germlerden başlayan biyolojik süreç insana kadar adım adım yükselir, ancak bu çember tekrar germlere dönüşle tamamlanır. Her şey germlerden gelir ve yine germlere döner.

Yukarıdaki söz konusu edilen 5 element sadece varlığın temel yapısını oluşturmaz ya da her biri yerin bir evresine damgasını vurmakla kalmaz, aynı zamanda, onların her birinin mevsimlerle de ilgili olduğu ileri sürülmüştür. Aynı zamanda 5 unsur, beş renk, 5 yön, 5 işaret (P'an Ku'daki) ile de münasebetlidir. Han döneminde Konfiçyüs bu anlayıştan (5 element teorisinden) çok etkilenmiştir. O toprak elementini diğerlerinin merkezi olarak kabul eder. Onun (toprak) faaliyeti yazın üçüncü ayında kesilir, ancak diğer unsurların görevlerini yapmalarında yardımcı olur. Bir başka ifade ile o bir şekilde yıl boyu aktiftir. Yazar, yin ve yang'ı birer güç olarak vermiştir. Bunlar yıllık yenilenmeleri üstlenmişlerdir; 4 mevsimi bir arada tutarlar.

Yin-yang bunu yaparken zıt yönlerde hareket eder; yang saat yönünde hareket ederken, yin onun aksi yönünde hareket eder. Böylece yang kuzeyden başlayarak güneye doğru hareket ederken, yol üzerinde doğuda baharı bırakır, böylece genelde yaz solistisine ulaşır; bu arada batıda da sonbaharı bırakmıştır. Yin onun aksi yönde hareket ederek, kış solistisinden başlar; bu nokta onun en güçlü olduğu zamandır. Batıda sonbaharı geçer; o sonbahar üzerinde değil, ilk bahar üzerinde etkindir. Sonra güneye yönelir ve tekrar kuzeye yöneldiğinde tekrar güç kazanır. Burada sonbahar üzerinde etkin olur. Böylece yin yang yıllık olarak yaz ve kış solistislerinde karşılaşırlar.

Tung Chuh bunu 'göğün seyri tamamlanır ve herşey yeniden başlar,' şeklinde açıklar.

Burada ilginç noktalardan biri hiçbir Çinli düşünür, evrenin başlangıcı ya da evrenin nasıl oluştuğunu tartışmamıştır. Lao Tzu bu konuda şöyle demektedir: *'Tao birlik'i meydana getirir, birden ikilik, ikilikten üçlük ve ondan da çokluk meydana gelir'*. Bu bağlamda şunu göz önünde tutmamız gerekir: *'Taoistler için olduğu kadar Lao Tzu için de Tao tamamen kendiliğinden bir prensiptir'*. Tao'nun standardı kendiliğindenliktir. Ona göre (Lao Tzu), zihnin bir yerinde, var olmayan (non being) da vardır. Birlik varlığın farklılaşmamış olduğunu gösterir; ikilik ise yer ve gökün oluştuğuna işaret eder. Varlık var olamayanın ürünüdür. Chuang-tzu da aynı şeyler söylemektedir: *'Büyük Başlangıçta hiç bir şey yoktur; bu yokluktan birlik meydana gelir (Oneness); ondan da nesnelere ayrılır'*. O halde, evren bir ilk sebepten başlayarak, doğal olarak gelişen bir süreçtir. Ancak burada şunu unutmamalıdır ki, ilk sebep daha çok bir myth'den başka bir şey değildir. Esas olan sürekli hareket halidir. Çinli düşünür burada nasıl, niçin ve ne zaman gibi sorular sormaz, çünkü ona göre, evrenin oluşumu bir devinim şeklinde olduğundan dün nasılsa bugün de öyledir ve yarın da öyle olacaktır.

Daha sonra Yeni Taoistler (M.S. 312) bu konuya biraz daha açıklık getirmek ihtiyacını hissetmişler ve Yeni Taoistlerden Kuo Hsiang (M.S. 312) *'var olmama hiçliktir, var olmama diye birşey yoktur, varlık yegane gerçekliktir. Varlık asla var olmayandan gelmez ve var olmayana dönüşmez, ancak binlerce şekle girer; değişir, ancak var olmayan haline gelmez. Madem ki evren varlıktan oluşur o ezeli ve ebedi olarak mevcuttur, asla bir ilk sebepten söz' etmek gerekmez; evrenin prensibi kendi kendini meydana getirmesidir. Hiçbir şeyin dışarıdan bir yaratıcıya ihtiyacı yoktur.'*

O halde, her şeyin dışında bir yaratıcı yoksa, şeyler nasıl meydana gelirler ya da meydana gelmişlerdir? Vücudun kütleleri aslında onların kendilerininindir; dolayısıyla onlar bizatihi olarak kendilerini şekillendirirler; onların dışında bir tanrı yoktur. Biz yaradılıştan söz edebiliriz, ancak bu şeyin kendi kendisini yaratmasıdır; şekillendirmesidir. Bu evrenin normal yoludur. Yeni Taoistler de evrende sürekli değişim olduğu görüşünü savunurlar. Zaten olma, meydana gelme aslında bir çeşit değişimdir. Çünkü evrendeki her şey sürekli bir akış içinde olup, değişmeyen şey bu akıştır. O ezeli ve ebedidir. Evren kendini sürekli olarak yenileyerek yaratır.

Çin'de Budizmle birlikte bu anlayış daha da güçlenmiştir. Hiçbir ilahi varlık varlık pınarını meydana getirmemiştir. Hayat ve ölüm birbirine bağlıdır; bunlar hayat çemberini meydana getirir. Bu hayat çemberi süreklidir. Onun hiçbir yaratıcısı yoktur. Bu tekerlek daima vardır ve sürekli hareket halindedir. Onun sürekli değişmesi değişmez veya hiç değişmeyen, onun sürekli hareket halinde oluşudur. Herşey doğar ve harap olur, ve tekrar doğar bu evreler birbirini izler. Çünkü her doğuşun sebebi harabiyet her harabiyetin sebebi doğuştur. Çinli düşünörlere göre insanlık tarihine bakılırsa, bu daha açık ve seçik olarak görölebilecektir.

Çinli düşünörlere ve elbette başta Toistler, *'gök ve yer benimle birlikte varlığa geldi, çünkü her şey birdir'* demektedirler. Bunu bir başka ifade ile *'herşeyi sev, çünkü evren birdir'*, diyerek açıklamışlardır. Aynı ifadeleri Konfüçyüs taraftarlarında da bulmak mümkündür ve Mencius da aynı görüşü tekrarlamıştır. O diyor ki *'herşey bizimle tam oldu.'* Yine o şöyle demektedir: *'Birisinin kendisini anlatırken dürüst davranmasından daha zevk veren hiç bir şey yoktur.'* Burada dürüstlükten kastedilen şey 'ch'en, yani Göğün yoludur. İnsan Göğün ve Yerin değişmesinde ve beslenmesinde yardımcı olabilir. O Gök ve Yerle bir üçlü teşkil eder.

Çinli düşünörlere, mistik olsun ya da olmasın insan davranışları ve doğal fenomenler arasında bir denge olduğunu kabul etmişlerdir. Eğer ilkbaharın ilk ayını yaz izlerse, yağmurlar zamansız yağarsa, bitkiler ve ağaçlar yerlere devrilirse, bundan korkmak gerekir. Çünkü bu insanların kötü hummalara maruz kalmasına sebep olur. Buna bağlı olarak, insanın vücut fonksiyonları ile insan dışındakilerin dünyası arasında münasebet kurmuşlardır. Örneğin rüzgarla solunum, 2 kol ve 2 bacak ile (toplam 4) 4 mevsim, 360 günle 360 eklem, nehirlerle damarlar arasında münasebet vardır. Burada insan ve insanın dışındaki varlıkların meydana getirdiği dünya arasındaki ilişkiyi gösteren bir iki öz deyiş vermek istiyorum.

'Evren benim zihnimdir ve benim zihnim de evrendir. Böylece, eğer ben tam anlamıyla zihnimi geliştirebilirsem, o takdirde Gökle aynılaştırabilirim.'

'Gök ve insan birbiriyle iç ve dış giysi gibi bir ilişki içindedir.'

'İnsan zihni Gök ve Yerin zihnidir.'

Bütün bu felsefi temellere dayanarak, yani 5 unsur ve yin yang prensibine bağlı olarak, Çinli hekimler bütün organları, hangi organların temel

organ niteliğinde olduğunu, bu organların özelliklerini, yapılarını, hastalıklarının ve hangi şartlarda sağlıklı olabileceklerini belirlemeye çalışmışlardır.

Yukarıda söz konusu edilen görüşlerin insanı konu alan tıp üzerinde yoğun etkisi gözlenir. Çünkü yukarıda da belirtilmiş olduğu gibi Taoizm veya Lao Tzu Okulu, Konfüçyüs Okulu ve Budizmin tıp felsefesinin oluşmasında olduğu kadar, tedavinin şekillenmesinde de etkin olduğu görülür.

Konfüçyüs Okulu şüphesiz ki Taoist bir karakter gösterir, ancak temelde bu okulun esası nedir, kısaca görelim. Bu okul esas olarak sosyal bir zihniyete sahiptir; sosyal adaletin bürokratik ve feodal sistemin temelinde olmasını benimseyen bir görüşü savunur. Başta kurucusu Konfüçyüs olmak üzere, bu okulun feodal sistemi savunması doğaldır. Çünkü onlar yeni bir sistem getirmek iddiasında olmayıp, mevcut sistemi iyileştirme iddiasındadırlar. Onlar daha çok idarî konulara ilgi duymuşlar.

Konfüçyüs Okulunun bu eğilimini anlamlandırmak hiç de zor değildir, çünkü o zamanki Çin küçük feodal yapıda devletçiklerden meydana gelmiştir; aralarındaki sürekli mücadele ve zaman zaman çıkan savaşlar, aristokrat hayatın pahalıya malolan yükü ve bütün bunların halka getirdiği ağır yükümlülükleri Konfüçyüs ve taraftarları görmüş ve bunları ortadan kaldırmak için de bazı öneriler getirmişlerdir.

Bu okulun anlayışına göre, insanlar ne kadar asil olsalar, ne kadar imtiyazlı bir aileden gelseler de, eğitim vasıtasıyla daha yüksek bürokratik kademelerde yer alabilmeliydiler. Çünkü devlet idaresi öğretilebilen bir sistemdi; ailenin ne olduğu ve kişinin nereye ait olduğu ile ilgisi yoktu.

Konfüçyüs, (M.Ö. 552-479) bu okulun kurucusu olup, hayatı ve ailesi (Kung ailesinden gelmektedir) ile ilgili bilgimiz genel olarak çok açık değildir. Hayatını o, felsefe ve uyumlu sosyal münasebetlerin düzenlenmesine harcamıştır. Sürekli olarak yeni şanslar aramış ve kabiliyetini takdir edecek yeni ortamlar bulmaya çalışmıştır; ölene kadar da bu davranışını sürdürmüştür. Her ne kadar onun hayatı çok başarılı sayılmasa bile, ölümünden sonra fikirleriyle taçsız kral haline gelmiştir. O hayatının son 3 yılında öğrencilerine felsefe ve edebiyat konularında ders vererek geçirmiştir. Bazılarına göre o, M.Ö. 501 yıllarında idareci olarak da görev yapmıştır.

Konfüçyüs için 3 şeyin önemli olduğunu vurgulamaktaydı: dürüstlük, her söylenen sözde şiddeti bir tarafa bırakmak, bütünüyle şiddeti ortadan

kaldırmak. O bir önerisinde şöyle demektedir: *'her yerde herkese sanki büyük bir misafirmiş gibi muamele et. İnsanlara sana yardım ederken, büyük fedakarlık yapıyorlarmış gibi davran; onlara iş veriyorsan kendisinin yapmak istemediği bir işi onlara yaptırma. Ne evinde ne de evinin dışında pişmanlık için mazeret (sebep) gösterme.'*

Konfüçyüs'ün öğrencileri feodal sistemin yüksek memurları haline geldiler. Konfüçyüs Okulunun prensiplerine göre, eğitim bir sınıfın imtiyazı olmaktan çıkıyordu ki, bu da şüphesiz ki sistemin en ilginç yanı idi. Burada her ne kadar feodal sistemin düzeltilip, düzenlenmesi ön görülmüşse de, sistemde ileri sürülen görüşlerin hemen pek çoğu demokrasinin temel ilkeleri arasında yer alan hükümlerdi.

Konfüçyüs Okulu iyinin doğal yasayı uygulamak olduğunu savunmaktaydılar. Bu da insan için zeka, sempati, karakter, ve bilgi ile bağlıdır; yoksa, zenginlik, veya meslekle bağlı değildir. Doğru şekilde eğitilmiş kişilere idare etme sanatı öğretilir. Çünkü bu sanat doğuştan bir yetenekten çok, eğitimle kazanılmış bir kabiliyettir; her insan potansiyel olarak idareci olma özelliklerine sahiptir. Bunun için herşeyden önce iyi gözlemci olmak gerekir ki, iyi bir eğitimle bu özelliği kazanmak mümkündür. İyi bir eğitim, deneyim ve iyi bir gözlemci olma iyi bir idareci potansiyelini taşır. İnsan iyi bilmediği, şüphelendiği bir şeyi bir tarafa bırakmalı, onu kopye etmemelidir.

Konfüçyüs *'bilgi nedir?'* diye sormaktadır, ve cevap olarak da bilgi bildiğim ve söylediğim şeydir', şeklinde bu sorusunu cevaplamaktadır. O, *Book of Odes* adlı eserinde bitkiler, vahşi hayvanlar, ağaçlarla ilgili bilgi sunulmuştur. Konfüçyüs şöyle demektedir: *'sebat olmadan insan ne büyücü ne hekim olabilir.'*

Konfüçyüs'e göre, evrende belli bir ahlaki düzen vardır. Burada *ahlaki yol* terimini kullanan Konfüçyüs, 'yol' kelimesinden insan topluluğunun düzenini kabul etmiştir. İnsan, sosyal insan olarak, doğrudan ayrılmaz. Konfüçyüs Okulu mensupları insan türünü diğer canlılardan ayrı olarak incelemek gerektiğine inanmışlardır. Buna da birçok kişi karşı çıkmıştır. Onlar, ve başta Konfüçyüs 2000 yılın dürüstlük, doğruluk, iyi vatandaş olma ve insan problemlerini çözmekte yeterli olmadığı kanaatını savunmuştur⁷.

⁷ A. Waley, *The Way and its Power, a study of the "Tao Te Ching and its Place in Chinese Thought*, Londra, 1934.

Konfüçyüs için ahlak ve politika arasında fark yoktur; iyi politikacı halkını mutlu eder, ancak hükümetin vatansever olması gerekir. Prens (imparator) kıymetli kişileri bilecek ve onları takdir edecektir; adalet, değer, sulhün eşsiz olduğunu bilecektir. O eğer kötü şeyler düşünürse, ülkesi harap olur.

Konfüçyüs bir düşünür olarak rasyonalisttir; olağanüstü güçlere karşıdır. O daha çok sosyal hayat ve insan üzerinde düşüncelerini yoğunlaştırmıştır. O ruh hakkında şöyle demektedir: *'insanın kendisini dürüstlüğe adanması gerekir. Bu da akıl yoludur.'* Aslında onun için akıl=ruh demek mümkündür.

Chi-Lu diyor ki : 'ben ruhlara ve hayallere hizmet edersem ne olur?'

Hoca cevap veriyor: 'O zaman insana hizmet edersin.

Ölüm hakkındaki soruya da hoca *'sen henüz canlının ne olduğunu bilmiyorsun; ölümü nasıl bileceksin'* şeklinde cevaplamıştır. İlahiyatla ilgili sorulara ise *'bir insan eğer, insanî değerlere sahip değilse, nasıl ilahî değerlerle ilgilenir, ya da değerleri bilmiyorsa, müzikle ne yapacaktır?',* şeklinde cevap vermiştir⁸.

Burada Konfüçyüs'un düşünceleriyle ilgili daha başka örnekler de verilebilir, ancak genel olarak onun öz deyişlerinin hemen hepsinde Çin uygarlığının rasyonalizm ve romantizmi nasıl kaynaştırdığı gözlenmektedir. Ancak şu kadarı kesindir ki, Konfüçyüs doğa üstü güçlerle ilgilenmez; onları ele almaz. Onun için eğitimin toplumun şekillenmesinde ayrıcalıklı bir yeri ve önemi vardır⁹.

Ancak yukarıda da belirtilmiş olduğu gibi, bu Konfüçyüs taraftarlarının evren ve oluşumu ile ilgilenmediği anlamına gelmez. Yeni Konfüçyüs Okulu temsilcilerinden Chang-Tsai (1020-1077) evrendeki çemberlerden söz eder. Ona göre, bütün evren etherden meydana gelmiştir; onun yoğunluğu ve dağılımı farklılık gösterir. Onun dağılımı ve hissedilmeyecek kadar ince bir yapısı vardır. O belli bir şekil ya da düzene sahip halde değildir. O *Büyük Boşluk*'tur. Ancak o belli bir yoğunluk kazandırarak yer gibi oluşumları meydana getirir. Chang bu konuda şöyle demektedir: *'Büyük boşluk sadece etherden meydana gelmiştir; bu ether yoğunlaşarak her şeyi meydana getirir;*

⁸ J. Needham, Science and Civilisation in Chine, New York 1959, c.1, s.3-14.

⁹ Konfüçyüs'ün Konuşmaları, İstanbul 1990.

bu şeyler bir defa büyük Boşluk'tan teşekkül ettikten sonra, artık yayılamazlar. Onların çember şeklinde hareketleri kaçınılmaz şekilde devam eder.'

Bu teori daha sonra muhtelif düşünürler tarafından da desteklenmiştir. Bunlar arasında Liu Tsung-chou (1578-1645) ve Huang Tsung-hsi (1610-1695) de vardır. Hatta ondokuzuncu yüzyıl düşüncesinde dahi, modern fiziğin de etkisiyle, bu görüşleri bulmak mümkündür. Burada ether sabit yapıda olmayıp değişkendir; bir safhadan bir safhaya geçiş gösterir; o asla harap olmaz veya harap edilemez. O daima mevcuttur. Ancak onun içindeki değişim ve oluşumlar devam edecektir ve bu oluşum süreci de ebediyen devam edecektir. Evrende herhangi bir şekilde harabiyet olduğunda, derhal bunun yerine bir oluşum alacaktır¹⁰.

Budizm Okulu Konfüçyüs Okulunun evrenle ilgili bu görüşlerini paylaşır. Onlar için de evren yaratılmamıştır ve ezeli ve ebedidir; onun da oluşum safhaları vardır. Ondaki şeylerin oluşum ve harabiyetinden söz edilebilir; ancak bunlar birbirini izleyen safhalar halinde kendilerini açıklarlar. Örneğin biz doğarız ve ölürüz, yani bizim *kalpa*'larımız, periodlarımız vardır. Evrenin her bir kalpası için onlar 1.334.000.000 yıllık dönemler belirlerler. Hintlilerin bu dönemlerle ilgili belirlemesini, yani *kalpa*'larını Shao Yung (1011-1077) daha kabul edilebilir bir hale getirerek, ve onu *yüan* ya da *çember* olarak adlandırarak, 129.000 yıl olarak belirlemiştir. O daha sonra bu temele dayalı olarak *yin yang*'ın gelişim sürecini vermiştir.

Konfüçyüs Okulu ve Budizm insan anlayışına yeni bir bakış açısı getirmiştir. Her iki okul da insanın, eğer gerekli kaideleri yerine getirirse, 'bilgelik' mertebesine erişeceğini iddia eder. Budalık mertebesine erişebilir, ve buna insan yaşadığı sırada ulaşabilir. Bu bakımdan da Taoizmden bu iki görüş farklıdır. Taoizmde doğa dışı varlık asla insanla eş değer değildir; o erişilmezdir. Dolayısıyla insan yaşadığı sürece bu mertebeye ulaşamaz.

Burada son olarak, Budizmin etkisini kısaca özetleyerek yazımızı tamamlayalım. Bilindiği gibi, Budizmde, her ne kadar vücut ve zihin ikilemi kabul ediliyorsa da, zihin daha önemli bir yer işgal etmektedir. Hatta Buda'nın şöyle söylemiş olduğu rivayet edilir: 'sen ilkin git onun vücudunu iyi et, daha sonra ben gelip, onun ruhunu tedavi edeceğim.' Bu görüşlere dayanılarak, hipnoz, riyazet ve diğer ruhî tedavi şekillerinin Budizm kökenli olduğu iddia

¹⁰ D. Bodde, aynı eser, s. 26.

edilmiştir. Ancak Budist prensiplere göre, tedavi edilecek kişinin zihnen, ruhen sükunet içinde olması da bir zorunluluktur. Bunun için de Budist dünyanın kötülüklerinden kaçmalıdır.

Budizme bağlı olarak, fizikî ekzersiz şeklinde, vücudu eğitmek üzere bazı boks tipleri gelişmiştir. Çünkü Budizm için ruh sakin fakat beden hareketli, aktif olmalıdır; ruh sükuneti olmadan kimse akıllıca davranamaz. Sağlıklı bir kişinin sağlıklı solunum sistemine ve iyi bir dolaşım sistemine gereksinimi vardır. Bu da ancak bedenin aktif tutulması ile mümkündür.

